

Age of extremes*The short twentieth century.*

Eric Hobsbawm, Michael Joseph, London, 1994.

De twintigste eeuw loopt bijna ten einde. Ongetwijfeld zal zij de geschiedenis ingaan als een ongemeen bloedige eeuw, maar ook als een eeuw van ongekende economische modernisering en sociale transformatie. Voer voor historici dus, die ons in de komende jaren - aan het einde ook van een millennium - zullen verblijden met een lading publicaties over de voorbije honderd jaar. *Age of extremes. The short twentieth century 1914-1991*, van Eric Hobsbawm, is het eerste in de rij van dergelijke publicaties. Het is een zeshonderd bladzijden tellend pionierswerk, waar nog tot ver in de volgende eeuw naar zal worden gerefereerd.

Eric Hobsbawm, voor wie hem nog niet kent, is een van de belangrijkste hedendaagse Britse historici. Hoewel hij wellicht nooit zal kunnen bogen op de reputatie van iemand als A. J. P. Taylor, is Hobsbawm een typische exponent van de Angelsaksische historische school. Hij combineert een zeer persoonlijke en prikkelende kijk op de geschiedenis met een leesbare en meeslepende stijl. Zo is Hobsbawm de auteur van een van de meest heldere boeken over het nationalisme (*Nations and nationalism since 1780*, Cambridge University Press, 1992), nadat hij eerder al, in *The Invention of tradition*, baanbrekend onderzoek over dat onderwerp had verricht. Ook *Age of extremes* leest als een trein en is tegelijkertijd een unieke politieke geschiedenis en een bijzonder waardevol persoonlijk getuigenis.

'My trade is the nineteenth century', legt Hobsbawm uit in het

begin van zijn boek, een eeuw die hij vervolgens kenmerkt als een periode van materiële, intellectuele en morele vooruitgang, slechts zelden onderbroken door korte oorlogen met relatief geringe aantallen krijgsdoden. De twintigste eeuw, zegt Hobsbawm, lijkt in niets op de negentiende eeuw. De twintigste eeuw is de eeuw van de mega-doden (187 miljoen), van oorlogsvoering tegen burgers (in plaats van soldaten) en etnische groepen (genocide), en dus van een uitgesproken morele regressie. Feitelijk heerste in deze eeuw - vooral tussen 1914 en 1945 - een vorm van ideologische waanzin, die te vergelijken valt met de godsdienstoorlogen in Duitsland in de zeventiende eeuw en waarvan de oorzaken voor de marxist Hobsbawm moeten worden gezocht in de spanningen van gigantische moderniseringsprocessen.

Hobsbawm deelt deze eeuw in drie periodes in, te beginnen met een tijdperk van economische stagnatie, extreem nationalisme en oorlog ('The Age of Catastrophe', 1914-1945), gevolgd door een periode van ongebreidelde economische groei en sociale transformatie in Europa en Noord-Amerika ('The Golden Years', 1945-1975). De derde periode behelst vooral de jaren tachtig en negentig (de 'Crisis Decades'), waarbij de wereld opnieuw in een fase van onzekerheid en instabiliteit is terechtgekomen, en tussen Triëste en Vladivostok, na 1989, een enorme zone van chaos en burgeroorlogen gaapt. Opvallend daarbij is dat Hobsbawm deze eeuw als afgesloten beschouwd in 1991 (vandaar 'the short twentieth century'). De teloorgang van het laatste multinationale imperium (de Sovjetunie) markeert voor de auteur het einde van een tijdperk, terwijl de Russische revolutie het begin van dat tijdperk mar-

keerde. Het gaat om een periodisering die Hobsbawm ontleent aan een Hongaarse vriend en waarvan de begindatum merkwaardig genoeg samenvalt met het geboortjaar van de auteur. Wellicht betreft het vooral een concept dat perfect aansluit bij de marxistische achtergrond van Hobsbawm, die reeds op zijn zeventiende levensjaar lid werd van de Britse Communistische Partij en sindsdien geen enkele aanleiding heeft gevonden om dat lidmaatschap op te zeggen.

Voor Hobsbawm is de oktoberrevolutie zonder meer de centrale gebeurtenis van deze eeuw. Niemand kan Hobsbawm van deze idee afbrengen en hij heeft in dit boek op overtuigende wijze geprobeerd om deze opvatting (opnieuw) hard te maken. De gevolgen van de Russische revolutie zijn volgens de auteur veel verstrekkender geweest dan die van de Franse revolutie. Enerzijds heeft het aanstekelijke maar bedreigende voorbeeld van de sociale revolutie in Rusland (samen met de zware economische crisis) bijgedragen tot de doorbraak van de fascistische partijen in Europa; anderzijds zou zonder de beslissende bijdrage van het Rode Leger aan de tweede wereldoorlog datzelfde fascisme niet zijn verslagen en zouden autoritaristische regimes in Europa een veel langer leven beschoren zijn geweest.

Buiten Europa, waar het voorbeeld van de bolsjevieken de poort opende naar de koloniale emancipatie, was de invloed van de Russische revolutie zo mogelijk nog markanter. In deze eeuw, zo heeft Hobsbawm nagerekend, leefde op zeker moment één derde van de wereldbevolking, op één zesde van het aardoppervlak, onder communistische regimes. Dat kwam ondermeer omdat het Russi-

sche model van ultrasnelle modernisering voor pas gedekoloniseerde agrarische ontwikkelingslanden bijzonder aantrekkelijk leek en (aanvankelijk) ook fraaie resultaten opleverde. Die resultaten worden in het boek, dat niet uitsluitend handelt over de Europese geschiedenis, uitvoerig in de verf gezet.

Volgens Hobsbawm kan men deze eeuw niet begrijpen zonder de inzet van miljoenen mensen die zich verbonden voelden met de communistische wereldkerk. Hobsbawm registreert vooral de invloed van die kerk. Hij geeft ook aan waar het (economisch) fout liep, maar hij spreekt zich niet uit over de natuur van de communistische ideologie, het ondemocratische karakter van het leninisme, de gebrekkige moderniteit van de Oosteuropese systemen of de intolerante kanten van het communisme. Hoogstens wil hij, bijvoorbeeld, overwegen dat het Sovjet-russische moderniseringsproces van de jaren dertig onder de eventuele leiding van Bukharin ('het prototype van Gorbatsjov') minder slachtoffers zou hebben gemaakt; maar ook niet veel minder, aangezien de armoede van Rusland weinig ruimte liet voor een minder meedogenloze modernisering. Het is een voorbeeld van de economisch-deterministische visie die Hobsbawm ook elders in dit boek inspireert en die hem wel eens verhindert om andere actoren - personen, instellingen (zoals de Europese Gemeenschap) - een juiste plaats te geven in de geschiedenis.

Bij morele waardeoordelen blijft Hobsbawm bijgevolg niet stilstaan, bij objectief waarneembare invloeden van historische bewegingen des te meer. Zo signaleert hij de gang van sommige 'communistische' ideeën door de wereld, zoals de populaire

gedachte van de planeconomie, die volgens hem gematerialiseerd werd in de gemengde kapitalistische economieën na de tweede wereldoorlog. Hobsbawm meent dat het communisme, door zijn pure (en als bedreigend ervaren) aanwezigheid, als een correctief op het kapitalisme heeft gewerkt. Meer zelfs, het communisme vormde één van de prikkels voor het kapitalisme om zichzelf te hervormen, waardoor het communisme - ironisch genoeg - ging bijdragen tot het succes van het hervormde democratische kapitalisme tussen 1945 en 1975. Omgekeerd constateert Hobsbawm dat met het wegvallen van de communistische dreiging de cohesie van het kapitalisme is aangetast en de civiele en sociale consensus in traditioneel anti-communistische landen als Italië en de Verenigde Staten zienderogen slinkt.

Hobsbawm ontkent overigens niet dat dit hervormde en democratische kapitalisme, in Europa en Noord-Amerika, enorme verwezenlijkingen op zijn actief heeft. Hij registreert na 1945 een formidabele versnelling van de geschiedenis, niet alleen in technologisch opzicht maar ook op het sociale vlak. De gegevens die de auteur terzake presenteert - in verband met het inkrimpen van de boerenklasse, de verstedelijking van onze beschaving, de vooruitgang inzake onderwijs en opleiding, de verbeterde communicatie en mobiliteit, en de vrouwenemancipatie - leveren tientallen prachtige bladzijden op.

De meest beklijvende hoofdstukken in *Age of extremes* zijn echter die over 'The Age of Catastrophe' en de overgang naar 'The Golden Age'. Zij vormen aan te bevelen lectuur voor alle studenten geschiedenis en voor al wie wat kort van geheugen is in deze tijden van massale werkloosheid. De

ellende van de jaren dertig is vandaag vergeten. Bij Hobsbawm, geboren in Wenen en opgegroeid in Berlijn, is dat allerminst het geval. Hij ergert zich mateloos aan de lichtzinnigheid waarmee in de jaren tachtig weer ideologische pleidooien pro een ongelimiteerde vrije markt werden gelanceerd vanuit neo-liberale hoek. Hij herinnert eraan dat kort na de tweede wereldoorlog alle commentatoren - van links tot rechts - ervan uitgingen dat ongeremd kapitalisme tot stagnatie leidt. Niemand geloofde in 1945 dat 'the Age of Catastrophe' was afgelopen en alle intellectuele inspanningen waren erop gericht om een herhaling van de economische crisis (en zijn fatale politieke consequenties, het fascisme) te voorkomen. Kortom, men leek te leren uit de geschiedenis.

Die wijsheid ontbreekt vandaag, meent Hobsbawm. Hij ontwaart, in de jaren tachtig, een bijna pathologische angst om vergelijkingen te maken met de jaren dertig. Hij erkent dat de sociale welvaartsstaat een tamelijk zachte landing van de crisis heeft mogelijk gemaakt, maar hij constateert tegelijk dat de internationalisering van de economie een nieuwe oncontroleerbare dimensie aan die crisis heeft toegevoegd. Daartegenover ziet Hobsbawm vooral onvermogen, afnemend geloof in de maakbaarheid van de samenleving en profeten van individuele en asociale oplossingen. Merkwaardig is dat, observeert Hobsbawm, want mensen passen zich individueel prima aan aan 'the global village' (men kijkt satelliettelevisie en gaat op reis naar de Seychellen), maar slagen er anderzijds niet in om via publieke instellingen en collectief gedrag processen van globalisering positief te sturen. Hobsbawm blijft dan ook heilig overtuigd van de noodzaak van economische orde in

de wereld. Een herhaling van de grote crisis ziet hij niet meteen aan de einder, maar hij stelt toch de vraag: 'Can it happen again?'

Historici hebben niet de taak om de geschiedenis te remediëren of voorspellingen te doen. Hobsbawm geeft dan ook geen echte recepten. Hij analyseert trends, invloeden en bewegingen en laat daar een soms verrassend actueel historisch licht over schijnen. Ooit heeft Hobsbawm beweerd dat het historisch perspectief uit niets anders bestaat dan het vermogen te onderscheiden welke zaken veranderen en welke dezelfde blijven. Met *Age of extremes* heeft hij een formidabele poging ondernomen om deze wijsheid toe te passen.

Jan Vermeersch

De politiek voorbij

Een blik op de jaren negentig.

Luc Huyse, Kritak, Leuven, 1994.

Een nieuw boek van Huyse is altijd wel aanleiding om het debat over politieke ontwikkelingen wat meer gestoffeerd en zakelijker te voeren. Vooral diens vermogen om modieuze duidingen in termen van 'toenemende apathie', 'de kloof', 'participatie' of zelfs 'corruptocratie' te situeren binnen een langere termijn-perspectief en de ruimere omschrijving van de westerse democratieën draagt hij tot een genuanceerdere inschatting van plaatselijke gebeurtenissen.

Wellicht is er ondertussen al zoveel inkt gevloeid over de verkiezingsuitslag van 24 november 1991 dat in het eerste deel alleen maar platgetreden paden konden worden bewandeld. Weliswaar is, aldus Huyse, de kloof tussen burgers en politiek niet nieuw, maar eigen aan het nieuwe politieke wantrouwen is toch dat het zich tegen 'de' politiek en 'de' overheid in hun geheel keert en niet meer tegen bepaalde verkozenen of beleidsopties. Partijtrouw vanwege min of meer omschreven kiezerspublieken neemt zienderogen af en het kiesgedrag wordt wisselvalliger en minder voorspelbaar. Het 'politieke' engagement van grote groepen wordt gekenmerkt door afstandelijkheid en wantrouwen, weerbaarheid en verzet. Dat wordt volgens de auteur niet zozeer veroorzaakt door teleurstelling omwille van het 'gebrek aan beginselvastheid' en de 'compromisseneigendheid' vanwege politici - het is nooit anders geweest - als wel omdat 'de politiek' en de sfeer van 'het politieke' minder duidelijk kunnen worden gesitueerd en afgebakend en de agenda van de bewindslui aldus niet automatisch spooft met wat de bur-

gers, vanuit hun ervaringswereld, van de politiek verlangen. Er is sprake van een vervaging van het object en van de bevoegdheid van de politiek. Zo mag de slagkracht van de politiek, met name op het terrein van het economisch beleid, door internationaliseringsprocessen dan al zijn afgenomen en beseffen politici dat ook, het neemt niet weg dat de burgers andere verwachtingen blijven koesteren en gefrustreerd raken waar de publieke sector niet in staat is hun verzuchtingen te beantwoorden. Tegenover een kennelijk machteloze staat ervaren zij immers een bemoeizieke overheid, die alles regelt en een groter beslag legt op het nationaal inkomen.

In dit bestek past ook Wilfried Dewachters vaststelling hoe sterk het 'beeld' van het politieke bij 'ingewijden' verschilt van dat van het ruime publiek. De burgers schrijven, na de eerste minister, de ministers en de partijvoorzitters, vooral de parlementsleden een grote macht toe, terwijl de meer ingewijde elite diezelfde parlementsleden pas op de zeventiende plaats rangschikt, na bijvoorbeeld vakbonds- of VBO-leiders, voorzitters van een belangrijke financiële groep, kabinetschefs of politieke redacteurs van een krant. Dit veruiterlijkt een dramatisch verschil tussen de politieke werkelijkheid en de perceptie van de burgers, een perceptie die door de zichtbaarheid van verkiezingen en van de parlementaire activiteit wordt gecreëerd, zonder dat daaraan een werkelijkheid beantwoordt.

Volgens Huyse zijn vooral processen van individualisering en de 'zucht naar een genegocieerd bestaan' verantwoordelijk voor een overbevraging van een overheid waarvan het beleid tegelijk aan legitimiteit en effectiviteit moet inboeten. Tot hier bewandelt Huyse bekende paden. Dat wordt an-